

Melita Zajc

Človeški safari

Dokumentarni film Mirana Zupaniča **Sarajevo Safari** (2022) je film o tem, kako je v času vojne v Jugoslaviji bojišče v Sarajevu postalo prizorišče za hobi posebne vrste. Zloba človeške narave, ki jo razkriva, je komaj verjetna in tako boleča, da jo je težko pozabiti. Vendar pa poleg globoko presunljivih zgodovinskih dogodkov, o katerih priča, ta film odlikujeta tudi minimalistično, a jasno oblikovan jezik in precizna struktura pripovedi. S tem je Miran Zupanič, profesor na filmski akademiji in danes že starosta slovenskega filma, postavil nove temelje slovenske dokumentaristike. Ta je doslej praviloma temeljila, a se tudi izčrpala v skrbnem beleženju sveta in zgodovine. **Sarajevo Safari** nič manj skrbno ne poroča o svoji temi, vendar pa poroča tako, da prinaša tudi globlja spoznanja. To je tisto, po čemer se dokumentarni film razlikuje od televizijskega dokumentarca. TV-oddaje si že zaradi ekonomike sporočanja ne morejo privoščiti širine, a zaradi vpetosti avtorjev v TV-produkcije normativi, ki veljajo tam, praviloma določajo tudi standarde slovenskih dokumentarnih filmov. Zupaniču je uspelo pretrgati ta začarani krog. **Sarajevo Safari** je dokumentarni film v pravem pomenu besede, opominja, na izviren in nepričakovan način, na neznosnost vojne in na norost v samem njenem jedru. Obenem pa tudi sistematično in brez okraskov razkriva procese nastajanja mehanizmov nekakšne nove, posebne oblike oblasti. Zaradi tega to ni samo film o preteklosti, pač pa tudi srhljivo svarilo glede prihodnosti.

HOMO SACER

Leta 1995 je italijanski filozof Giorgio Agamben objavil knjigo **Homo sacer, Suverena oblast in golo življenje** (Homo sacer, Il potere sovrano e la nuda vita). V njej je Agamben, ena vodilnih osebnosti sodobne filozofije in politične teorije, oživil lik iz antičnega Rima. Po starem rimskem pravu je bil *homo sacer* oseba, ki jo je lahko kdorkoli ubil, ne da bi s tem zagrešil umor, prav tako je tudi ni bilo mogoče žrtvovati na ritualno predpisan način. V tej posebni kategoriji življenja, ki ga ni mogoče ne vzeti ne žrtvovati, je Agamben videl osnovno značilnost sodobnega globaliziranega sveta. Njegova ključna teza je bila, da v tem svetu po malem vsi postajamo *homines sacri*, vse bolj na milost in nemilost prepuščeni suverenim odločitvam biopolitične oblasti, namreč oblasti, ki vlada neposredno nad našimi biološkimi telesi. In v takem stanju so postavljene pod vprašaj vse tradicionalne kategorije politične refleksije, od človekovih pravic do demokracije in državljanstva. Agamben je v svoji knjigi razčlenil razvoj odnosov med suvereno oblastjo in golim življenjem od Aristotela do Auschwitzta. Pokazal je, da so bila nacistična taborišča biopolitični prostor *par excellence*, vendar pa se z njimi nabor tovrstnih situacij žal ni izčrpal. Agamben je opozoril, da v sodobnem svetu presenetljivo narašča število situacij, kjer so ljudje postavljeni v vlogo *homo sacer*, torej so se znašli v položaju, ko niso na noben način zaščiteni in jim je mogoče v kateremkoli trenutku nekaznovano vzeti življenje – na primer ujetnikom v vojaškem zaporu Guantánamo. V letih, ki so sledila objavi Agambenove knjige, so se tovrstni primeri množili z neverjetno hitrostjo; danes na ljudi, ki jim niso priznane niti osnovne človekove pravice, naletimo tako rekoč povsod, od migrantov do brezdomcev.

NOVI SOVRAŽNIKI

Vseeno pa ob spoznanju, da so med vojno v Bosni in Hercegovini bogati lovci z različnih koncev sveta plačevali ogromne vsote denarja, da so lahko s položajem ostrostrelcev vojske Republike Srbije ubijali civiliste v okupiranem Sarajevu, v žilah zaledeni kri. Resnici na ljubo motiv ljudi, ki ubijajo druge za zabavo, ni povsem nov, ne v zgodovini filma in ne zunaj nje. V **Bacurau** (2019), znanstvenofantastičnem vesternu brazilskih režiserjev Kleberja Mendonça Filha in Juliana Dornellesa, tudi vidimo zahodne turiste, ki prihajajo na lov za brazilskimi kmeti, vendar pa se jim prebivalci vasi Bacurau v veličastnem slogu postavijo po robu, kajti Bacurau je dom eklektične skupnosti izobčencev in ti so glavni subjekt tega filma. V dokumentarcu **Srbska epika** (Srbský epos, 1992) poljskega režiserja Pawła Pawlikowskega vidimo ruskega pesnika Eduarda Limonova, kako strelja na Sarajevo s položajem srbskih ostrostrelcev. Tudi John Jordan, bivši ameriški marinec, ki je med vojno v Bosni in Hercegovini vojaško dolžnost opravljal tam, je v svojih spominih pripovedoval o tujcih, ki so v Sarajevu streljali na civiliste; on je zanje uporabil oznako »strelci turisti« (tourist shooters). Sama se spomnim, da smo govorice o tem, kako se je v času okupacije Sarajeva dogajala ta sprevržena oblika lova, slišali že v času, ko je vojna v Jugoslaviji še trajala.

Miran Zupanič je svoj dokumentarec zasnoval na podlagi pričevanj očitvidcev. Oseb, ki so to doživele v živo. Zlasti dveh. Bivšega agenta ene od jugoslovanskih tajnih služb, ki je v času vojne delal za agencijo ZDA in je v času, ko je bilo mesto obkoljeno, Sarajevo večkrat obiskal kot akreditiran novinar. Tja je potoval z letalom Združenih narodov, po tem pa so ga vozili na Pale, kjer je bil sedež srbskih sil. Prav na Palah se je prvič zgodilo, da so ga povabili na poseben izlet na položaje srbskih ostrostrelcev, skupaj s skupino nenavadnih tujcev, ki so imeli s seboj najsodobnejšo lovsko opremo. Njegovo pričevanje je posneto na strelišču, tako da njegov obraz ostaja skrit v temi, medtem ko se spominja, kako je eden od teh tujcev svojo ostrostrelsko puško usmeril v otroka, ki se je, v mestu pod njimi, držal matere za roko. Drug ključni pričevalec, analitik obveščevalne službe vojske Republike Bosne in Hercegovine, razkrije, kako so proti koncu leta 1993 izvedeli za »sarajevski safari« in kaj so storili, da so to ustavili. Suhoparno zadržano in neosebno predstavi rezultate svoje analize. Sarajevsko bojišče je postalo prizorišče za hobi posebne vrste. Vendar zanje, v smislu vojskovanja, ta »nova vrsta sovražnika« ni imela posebne teže. V primerjavi z množicami drugih – ducati rednih ostrostrelcev v vrstah Republike Srbije, tujih plačancev in plačancev, ki so tja prihajali med vikendi – so osebe, ki so v Sarajevo prihajale na safari, predstavljale le nekaj več ostrostrelcev, ki so na mesto streljali vsak dan.

ŽRTVE

Ena od ključnih odlik dokumentarca **Sarajevo Safari** je, da se zločincev ne trudi pokazati in se jim tudi drugače posveti le toliko, kolikor je nujno potrebno. Tu vidimo, kako velik je v dokumentaristiki pomen etičnih odločitev, na drugi strani pa tudi, kako lahko že ena sama odločitev, ena poteza, vse spremeni. Kako malo je, pravzaprav, potrebno za to, da novica postane umetnina. Ob tem, ko pusti ob strani zločinca, namreč stori še nekaj veliko bolj pomembnega: na prvo mesto postavi žrtve. S tem doseže, da je film veliko močnejši, njegov pomen pa seže onkraj obleganja Sarajeva, pa tudi onkraj jugoslovanske in katerekoli druge vojne. Namesto da bi se trudil približati tiste, ki so sposobni tako okrutnih dejanj, kamero usmeri v Sarajlije, prebivalce mesta Sarajevo. Par, ki je med vojno izgubil svojo leto dni staro hčerko. Pravkar se je bila naučila hoditi in ostrostrelec jo je ustrelil, medtem ko je njena mati stala ob njej in se pogovarjala z drugimi ženskami na ulici. »Zakaj ni raje ustrelil mene?« se sprašuje. Mladega moškega, ki je v trenutku nepozornosti pozabil, da mora ostali v kritju in je prišel na plano. Ostrostrelec ga je zadel, a je preživel. Ko poskuša razumeti, razložiti to, kar se je zgodilo, pravi, da tako nasilnega, nehumana in nečloveškega pobijanja in iztrebljanja ljudi, kakršno se je dogajalo v Bosni, ne bomo videli tako kmalu, nikjer na svetu.

Vendar pa to zveni bolj kot upanje in ne kot dejstvo. Na arhivskih posnetkih, ki so uporabljeni v filmu, vidimo ulice Sarajeva v času vojne in v sodobnosti. Skoraj neverjetno se zdi, da se je v vsem tem času tako malo spremenilo. Kot da bi neznosno pomanjkanje, ki je zaznamovalo življenje v obleganem mestu, trajalo še danes. Posnetki otrok, ki se učijo o veselju, ustvarijo močan kontrast med upanjem glede tega, kaj bi utegnil prinesiti mir, in dejansko situacijo, v kateri so navadni ljudje neobgleni in nemočni, na milost in nemilost prepuščeni oblastem – danes prav tako kot v času vojne. Kot da bi strahovi, o katerih piše Agamben v delu **Homo sacer**, da bi nova oblika biopolitične oblasti utegnili prevladati, že postali dejstvo. **Sarajevo Safari** naj bi bil film o preteklosti, a njegov neposreden učinek je srhljiv občutek, da bi lahko bil tudi vpogled v prihodnost.

